

IKERÍTÉSEL ALAKULT BECÉZŐ NEVEINKRŐL

RÁCZ ENDRE

1. Becéző neveink egyik jellegzetes csoportja tudvalevőleg néhány keresztnévnek — mégpedig rendszerint a keresztnév rövidüléssel és képzéssel alakult becéző változatának — ikerítése útján jött létre. E játszi névalakítás a keresztnévnek, illetőleg becéző változatának hangalakját általában *b* vagy *p* kezdetű formában ismétli meg, s az így keletkezett (*András: >*) *Andi-Bandi*, (*István: >*) *Ista-Pista* stb. ikeralakokból váltak ki azután a *Bandi*, *Pista* stb. becéző nevek (KUNOS: Tanulmányok az egyetemi magyar nyelv-tani társaság köréből I/3, 251; SZILASI: Nyr. XII, 252; PONORI THEWREWK: MNy. I, 398; KOVÁCS MÁRTON [= SIMONYI]: Nyr. XL, 182; MELICH: MNyTK. 15. sz. 12; GOMBOCZ, Magyar szóalaktan 105. §; TOLNAI: MNy. XXIII, 172; CSEFKŐ: MNy. XXIV, 44; VARGA KATALIN, Becéző keresztnéveink 11; HORGER: MNy. XXIX, 262, NNyv. I, 80; PAIS: MNy. XLVII, 146, 147; BENKŐ LORÁND: Nyr. LXXIV, 337, 338; MÉSZÖLY: Pais-Eml. 355 = Ómagy. szöv. 242; BÁRCZI, A magyar szókincs eredete² 129, 141; stb.).

A névalakításnak ezt a módját kutatóink általában sajátosságosan magyar nyelvi jelenségnek mondják (így SZILASI, SIMONYI, MELICH, BENKŐ az idézett helyeken), s MELICH szerint ilyen becézetési mód »az indogermán nyelvekben, így a tótban, szerbben, németben stb.« nincsen (MNy. XXIV, 6). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az olyanféle névkettőztetések, amelyek e jellegzetes magyar becéző nevek keletkezésének kiindulópontjai voltak, másutt is előfordulhatnak. Az *Andi-Bandi*, *Ista-Pista* (vö. Ethn. LII, 130) féle alakulatok ugyanis az olyan gyermekes, játékos, kedveskedő, sokszor azonban ingerkedő vagy csúfolódó név-ikerítések közé tartoznak, amilyenek a főleg gyermekversekben előforduló *Ernö-Bernő* (Ethn. LII, 128), *Están-Běstán* (Nyr. XXXIV, 191); *Eszter-Peszter*, *Eszti-Peszti*, *Eszti-Beszti* (Ethn. LII, 128), *Erzsók-Perzsók* (uo.), *Ica-Bica* (i. h. 130); továbbá a *Feri-Beri* (i. h. 128), *Gyula-Bula* (Nyr. V, 256; KUNOS: i. h.), *Jóska-Bóska* (Nyr. XXXIV, 191), *Jóska-Póska* (Ethn. LII, 130), *Lackó-Packó* (uo.), *Sándor-Bándor* (NépkGy. II, 258; KISS ÁRON, Gyermekjáték-gyűjtemény 407; Nyr. VI, 383, XVIII, 459; KUNOS: i. h.), *Sankó-Pankó* (Ethn. LII, 131), *Sanyula-Panyula* (uo.), *Zolkó-Polkó* (uo.), *Zsiga-Bíga* (uo.); *Julcsa-Pulcsa* (NépkGy. II, 259; KUNOS: i. h.), *Júcsa-Púcsa* (Ethn. LII, 130), *Juli-Puli* (uo.), *Julkó-Pulkó* (uo.), *Zsuzsi-Buzsi* (KUNOS: i. h.). Ezekhez a játszi névkettőztetésekhez nagyon hasonlítanak például a német gyermekdalokból, gyermekmondókákból idézhető *Andlerle-Bandlerle* (PONORI THEWREWK: MNy. I, 398) és *Anton-Panton* (FILOLOGUS [= SIMONYI]: Nyr. XLV, 342) névalakítások. A szóban forgó becéző

nevek magyar sajátossága tehát elsősorban az ikeralakulatokból való kiválás, önállósulás mozzanatában rejlik.

2. Az ikerítéssel alakult becézó neveket sokan újabb eredetűnek tartják; nemrégiben azonban igyekeztem kimutatni, hogy ilyenféle becézó névalakok már a XIV. században is felbukkannak (MNy. LII, 48). Számuk mindazonáltal nem nagy. VARGA KATALIN összefoglaló művében (Becézó keresztneveink 12) ezt írja róluk: »Mindössze a következőkről van tudomásom: (Anna:) *Anna-Panna*: > *Panna*, (s ebből: *Panci*, *Pancsi*, *Panda*, *Pandó*, *Panka*, *Pannica*, *Pannus*, *Pannuska* stb.), s így (Andor:) *Andi* mellett *Bändi*, (Érzsébet:) *Érzs* m. *Pérzsi* (ennek és más képzőjű társainak különféle változatai: *Pézzsi*, *Pözzsi*, *Pëndzsi*, *Père*, *Pöre*, *Përi*, *Pöri* [ide csatlakozó lapalji jegyzet: »A népnyelvi *Csöre* és *Csöri* változatok kezdő cs hangja másodlagos ikerítés eredménye. L. erről CSEFKÓ: MNy. XXIV, 44«], *Pöske*, *Bözsi*, *Bözse*, *Böske* stb.), (Ilona:) *Ila* m. *Pila*, (Ignác:) *Igna* m. *Bigna*, (István:) *Ista* m. *Pista*, (Júlia:) *Jula* m. *Pula*. S ezek közül is csak *Bandi* és *Pista* tudtak elterjedni a köznyelvben is, a többiek csak a népnyelvben használatosak s ott sem országszerte.«

A VARGA által megszabott keretekbe azonban ikerítéssel alakult becézó neveink csekély számuk ellenére sem férnek be. Egyrészt nemcsak a *Bandi* és a *Pista* (s tegyük hozzá: a *Bandika*; *Pisti*, *Pistike* stb.) nevek mondhatók köznyelvi használatúnak, hanem véleményem szerint — legalábbis ma már — a *Panni*, *Pannika* és a *Böske*, *Bözsi*, *Bözsike* is. Másrészt a nyelvjárásokban az idézett neveknek egyéb (és stb.-vel sem jelzett) változatai is élnek, s több más keresztnévnek is akad ikerítéses becézője. Egyik-másik egyébként VARGA művének szótárszerű részében is megtalálható. Bár nyelvjárásaink becézó névanyagáról csak igen hiányos ismereteink vannak, s még nagyon sok olyan munkára lenne szükségünk, amilyen GÁLFFY MÓZESÉ (Keresztneveink becézó alakjai a Borsavölgyén. Kolozsvár. 1944.), a fenti képet némileg mégis ki lehet egészíteni.

3. Ikerítés útján elsősorban a g á n h a n g z ó n kezdődő nevek ből jöhettek létre becézó alakulatok. Ilyenek a következők:¹

a) Férfinevek:

András (:> *Andi* stb.): *Bandi* (VARGA i. m. 21; BENKŐ: Nyr. LXXIV, 336), palóc változata: *Bängyi* (Nyr. XXIII, 27); *Bandika* (VARGA i. m. 21); *Bändër* (Nyr. XXIII, 27), valószínűleg az *Andëryás*: > *Andër*-ből; *Bandri* (VARGA i. m. 22); *Bandus* (SzegSz.); *Banyó* (N. BARTHA KÁROLY: Ethn. LII, 127 szerint a Hajdú megyei Józsan az *András* becézője), alakulásmódjára nézve vö. a *Sándor*: > *Sanyó* (VARGA i. m. 20), továbbá alább az *Imre*: > *Binyu* névvel. — VARGA (21)

¹ A becézó névalakokat — szétválasztva a férfineveket és a női neveket — alapnevük szerint külön bekezdésekbe csoportosítom. A bekezdés élére az alapnév kerül. Ha a becézó névalak VARGA gyűjteményében föllelhető, általában csak erre hivatkozom. Itt az előfordulásnak és a névalak származtatásának helye rendszerint meg van jelölve. Pontatlanság, következetlenség esetén (amely VARGA művében igen-csak akad) azonban ettől eltértek, s természetesen figyelembe veszem az egyes névalakokkal kapcsolatos újabb számottevő megállapításokat is. Mivel nem volt — s nem is lehetett — céloom az ikerített becézó nevek nyelvjárási elterjedtségének, eloszlásának vizsgálata, általában nem tüntetem föl a VARGÁNÁL már említett becézó származékok újabb előfordulásait.

felveszi még a *Bancsi* állatnevet (KRIZA gyűjtéséből) és a *Bandir* gúnynevet (Gelse, Zala m.) is, idetartozásuk azonban kétséges, az *András*-sal való kapcsolatukra közlőjük nem utal. — A *Bader* becéző alakot VARGA félreértés következtében az *Andrea* női névhez sorolja. A *Bader* nevet OTROKOCSI FÓRIS FERENC említi meg egy nevezetes nyilatkozatában. A *Pannonia* szót etimologizálva felhossa a *Panna*, *Panda*, *Pando* női neveket, s bár tévesen származtatja őket, mégis megállapítja, hogy ezek mintegy kicsinyítői az *Anna* névnek, s az *Anna* helyett használatosak, »uti *Ersók* pro *Elizabetha*, *Benkő*, pro *Benedicto*, *Bader*, pro *Andrea*« (OrigHung. II, 13—4). Nyilvánvaló, hogy itt az *Andreas*-nak, nem pedig a csak újabban használatos *Andrea* névnek a becézőjéről van szó. A *Bader* név alakulásmódja egyébként nem teljesen világos (hacsak nem hiba *Bander* helyett). — KASSAINÁL (IV, 61) ide van vonva *Panda* és *Pandi* is.

Endre (: > *R. Ende*): *Bende* (VARGA i. m. 22). Meg kell jegyeznünk, hogy a *Bende* név a *Benedek* kicsinyítőjeként is szerepel (CzF., EtSz.), s az is lehetséges, hogy az *Endré*-vel kapcsolatos *Bende* sem ikerítéssel alakult, hanem mint a *Benedek* becézője az *András*: *Bandi* analógiájára kapcsolódott az *Endré*-hez. A becéző neveknek eredeti alapnevüktől való elszakadása és egy másik alapnévhez történő csatlakozása nem ritka jelenség (vö. *BENKŐ*: MNy. XLIV, 56 jegyz.).

Ignác (: > *Igná*): *Bigna* (VARGA i. m. 53).

Illés (~ *Ijjés*: > * *Ijje*): *Píjje* (VARGA i. m. 53).

Imre (: > * *Imci* > *Inci*¹ stb.): *Binci* (VARGA i. m. 55), VARGA egyetlen — Kisújszállásról idézett (innen való a *Píjje* is) — adatát megerősíti N. BARTHA KÁROLY: Ethn. LII, 129 (szerinte a Bihar megyei Magyarhomonogon is ez az *Imre* becézője); *Pinké* (N. BARTHA: i. h.; Bárán); *Binkeő* (uo.; Kaba), vö. *Imkő* (uo.; Balmazújváros); *Binyu* (uo.; Derecske). A *Binyu* név valószínűleg a *Binci*, *Binkeő*-féle nevekből (melyeknek *n*-je a képző mássalhangzójának hatására hasonult *m*-ből) tévesen elvont *Bin-tőnek* -u becéző képzős származéka. Az *n* palatalizációjára nézve vö. a *Sándor*: > *Sanyi*, *Manci*: > *Manyi* (HORGER: NNyv. I, 81), valamint a fentebbi *András*: > *Banyó* névvel, amely egyébként ugyanerről a vidékről való.

István (: > *Ista* stb.): *Pista*, *Pesta*, *Pestyá*, *Pistacska*, *Pistácska*; *Pisti*, *Pistika*, *Pistike*; *Pistú*, *Pestu*, *Pistuka*, *Pistucska*, *Pistus*, *Pistuska*; *Pityu*, *Petyu*, *Pityuka*, *Pityus* (mindezeket l. VARGA i. m. 56—7). A *Pista* név a VARGÁNÁL felsoroltakon kívül még VERSEGHYNÉL (Anal. II, 82), KRESZNERICSNÉL (I, 264), KASSAINÁL (IV, 130) és a *Pesta* névvel együtt SÁNDOR ISTVÁNNÁL (Sokféle XII, 244) is előfordul; származtatására vö. még *BENKŐ*: Nyr. LXXIV, 337. — Ezenkívül KOVÁCS ISTVÁN Obástról *Pisu* és *Pityusz* kicsinyítő alakokat is közöl (MNy: I, 157). — VARGA tévesen vonja ide a *Pityó*-t, ez ugyanis az idézett helyen (Nyr. IV, 74) családnévként szerepel.

Ödön (: > *Ödi*): *Bödi* (HORGER: MNy. XXIX, 262).

¹ VARGA (i. m. 55) az *Inci* forma elé csillagot tesz. Ezt bizvást elhagyhatjuk: az *Imré*-t valóban becézik *Inci*-nek (például Hódmezővásárhelyen).

GÁLFFY MÓZES a Borsavölgyén használatos ikerítéses becézők között a *Bèrci* (<: *Albert*) nevet is felhossa (i. m. 12); ez azonban elírás lehet, hiszen a *Berci* név az *Albert*-ből nem ikerítés útján, hanem — idegenszerű módon — az alpnév utolsó szótagjának továbbképzésével (vö. MELICH: MNyTK. 15. sz. 7) keletkezett; s művének másik helyén (17) GÁLFFY is az ilyenek közé sorolja.

b) *Női nevek:*

Anna: Panna (VARGA i. m. 24); *Panci* (uo.); *Pancsa* (SzegSz.), vö. *Panncsa* (VARGA i. m. 24; ennek írásmódja nyilvánvalóan túlzó etimológizálásból származik, s nem az ejtést tükrözi); *Pancsi* (VARGA i. m. 24); *Panda* (uo.; vö. CSEFKÓ: NÉNy. IV, 182, MNy. XLVII, 274; HORGER: MNy. XXXV, 245); R. *Pando* (VARGA i. m. 24); *Panka* (uo); megjegyzendő, hogy az OklSz. 1252-ből idézett *Panka* neve nem származhat az *Anná*-ból (vö. BERRÁR: MNyTK. 80. sz. 62); *Panni* (VARGA i. m. 24), *Pannica* (uo.), *Pannika* (uo.); *Pánnu* (KOVÁCS I.: MNy. I, 156; Óbást), *Pannus* (VARGA i. m. 24), *Pannuska* (uo.). — A VARGA által felvett *Panyi* név idetartozása bizonytalan; KOVÁCS ALBERT csépai (Héves m.) család- és gúnynevek között sorolja fel így: »*Panyi* szeszra (tót származású: *Panyi* szesztra)« (Nyr. V, 479). — A VARGától kétséges származéknak tartott, megkérdőjelezett *Panóka* nevet viszont bizvást az *Anna* régebbi becézői közé sorolhatjuk (KELEMEN JÓZSEF: MNy. XLII, 63; vö. még SIMONYI: NyK. XXIV, 210; RÉTHEI PRIKKEL: MNy. III, 182; SzamSz. II, 214; BEKE: Nyr. LXXIV, 54).

Erzsébet (~ *Örzsébet*). E névnek van a legtöbb ikerített becézője (kialakulásukra nézve vö. CSEFKÓ: MNy. XXIV, 44; HORGER: MNy. XXIX, 49; EtSz.). Ide tartoznak (ha az előfordulás helyét külön nem tüntetem föl, akkor l. VARGA i. m. 41—2 és EtSz.): *Bözse*, R. *Böse*; *Bözsi*, R. *Bösi*, *Bözsike*, *Böske*; *Bösze*, *Böszi*; *Pere*, *Pöre*; *Peri*, *Pöri*, *Pöris* (SzegSz.), *Pöriske* (SzegSz.); *Perke*, *Pörke*; *Pörzse* (SzegSz.); *Perzsi* (KASSAINÁL: IV, 99 is, uo. *Persi* is), *Pezzsi*, *Pörzsi*, *Pözssi*, *Pizsi*; *Pendzsi*, *Pöndzsi*; *Peske*, *Pöske*; *Pösze*, *Pöszi*, *Pöszike*, *Pöszke*. — WERTNER nyomán tévesen sorolja az *Erzsébet* becézői közé VARGA a R. *Berka* (Nyr. XLV, 205) női nevet, s az általa felhozott *Bócze*, *Bóczi*, *Börzsi* gúnyneveknek idetartozása is kétséges.

Ilona (:> *Ila* stb.): *Pila* (VARGA i. m. 54; KASSAI IV, 115—6; KRIZA, Vadr. 387), *Pëla* (VARGA i. m. 54) = *Péla* (SzegSz., vö. OklSz.); *Pilu* (VARGA i. m. 54). — Ide vonható talán a palóc *Pulyi* is (VARGA i. m. 54); ez alkalmasint hangátvetéssel keletkezett: *Pilu* > *Puli* > *Pulyi*; de lehet a *Juliánna* valamelyik palóc becenevének ikerített s a *Pilu* hatására az *Iloná*-hoz csatlakozó változata is.

Irén (:> **Iri* stb.): *Biri* (Gesztely, URSZIN JOLÁN szíves közlése); *Piri*, *Pircsi* (Mezőtúr, KOZÁK ROZÁLIA szíves közlése); *Pircsi*, *Pirkó* (Csongrád, GÁT LÁSZLÓ szíves közlése). Megjegyzendő, hogy a *Piri* másutt a *Piroska* becéző változata (VARGA i. m. 86), ez azonban nem ikerítés, hanem rövidüléssel és képzéssel alakult. A *Biri*-t meg általában a *Borbála* becézésére használják (EtSz.; VARGA i. m. 32; SzamSz.; GÁLFFY: i. m. 21,

22; stb.). A *Biri* forma azonban a *Borbála*-ból rövidülés és továbbképzés útján közvetlenül nem keletkezhetett, s így valószínűleg játszi alakulat: a *Bori* becéző névalak többeli magánhangzójának megváltoztatásával jött létre, esetleg sajátos ikerítés útján a *Biri-Bori* (vö. *Gibor-Gábor*: Ethn. LII, 128) névkettőztetésből. De az sem lehetetlen, hogy itt is az alapnév és a becéző név összetartozásának megváltoztatásával állunk szemben, s az *Irén*-ből ikerítéssel létrejött *Biri* csatlakozott a *Borbála*-hoz.

4. Bár az ikerítéses becézést MELICH (MNYTK. 15. sz. 12) s az ő nyomán — gyűjteményének adatai ellenére — VARGA (i. m. 11) csak a magánhangzón kezdődő nevekkal kapcsolatban tartja lehetségesnek, néhány mássalhangzón kezdődő névnek is van ikerített becéző változata. Ilyenkor az ikerítés úgy történik, hogy a *b* vagy *p* hang a névkezdő mássalhangzó helyébe lép (vö. CSEFKÓ: MNY. XXIV, 44). Az 1. pontban felsorolt játszi névkettőzések között több ilyen találunk, mint *Feri-Beri*, *Lackó-Packó* stb.; *Julcsa-Pulcsa*, *Zsuzsi-Buzsi* stb. Az efféle névikerítések utótagja azután szintén kiválhat, s önálló becéző névként szerepelhet.

Enbe a csoportba sorolhatók a következő becéző alakulatok: a *Miklós* (:> *Miku*) mellett *Piku* (Hetés, Nyr. XXXVIII, 191, vö. VARGA i. m. 80; GÖNCZI, Gőcsey s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése 321); a *Juliánna* (> *Jula*, ill. *Juci*) mellett *Pula* (CSEFKÓ: i. h., vö. VARGA i. m. 12, 63) és *Puci* (MNY. LII, 52); a *Teréz* (> *Teca* stb.) mellett *Beca*, *Becácska*, *Beci*, *Becike*, *Becus*, *Becuska* (VARGA i. m. 91). — Nemrégiben a XIV. századi *Baga*, *Bagi*, *Bagics*, *Bagicsa*, *Bagó* olvasatú női neveket a *Magdalena*, esetleg a *Margareta* névvel hoztam kapcsolatba mint feltehetőleg ikerítéssel alakult becéző változatokat (MNY. LII, 48). E nevek valószínűleg a *Maydolna* becézőiből ikeríthettek, de egyikük-másikuk a *Margit* névhez csatlakozott. A *Bagi* továbbképzésével alakult a *Bagika*, s ebből palatalizációval (vagy a már palatalizált *Bagyi* formából) a *Bagyika* név. Ennek a névnek a *Margit*-hoz való tartozása még e század elejéről is kimutatható: VAJNA KÁROLY közlése szerint (Nyr. XXX, 45, vö. VARGA i. m. 72) Kézdivásárhelyen *Bagyika: Margitka*. Ez a tény megerősít abban a véleményemben, hogy a felsorolt *Bag*- kezdetű női nevek magyar, mégpedig ikerítéses becézéssel létrejött magyar alakulatok. Tehát a *Bagyika* nevet is beiktathatjuk a mássalhangzón kezdődő alapnevek ikerítéses becézőinek sorába.

Ide kíváncznának még a Bősárányról GÖSY GÉZA által közölt *Biksz*i (Elek, Alexius), *Bulinka* (Julianna) és *Perka* (Terka) nevek is (Nyr. XXXI, 118), de ezekről nem állapítható meg bizonyosan, hogy valószínű becéző alakok-e. GÖSY tudniillik több más névvel együtt ilyen címmel közli őket: »Keresztnevek kicsinyítése s elferdítése [az én kiemelésem, R. E.]«. Lehetséges tehát, hogy a *Biksz*i, *Bulinka* és *Perka* itt nem önálló (ikernevekből kivált) becéző névként szerepelnek, hanem csupán mint játszi névkettőztetések utótagjai, így: (*Lekszi*: >) *Likszi-Biksz*i, *Julinka-Bulinka*, *Terka-Perka*, vö. a *Sándor-Bándor*, *Julkó-Pulkó*-félékkel. Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a játszi névkettőztetések közül helyenként még ma is válhatnak ki önálló

becéző alakok, amelyek eleinte csak alkalmi használatúak, de később esetleg állandósulhatnak, majd nagyobb körben is elterjedhetnek.

5. Az ikerítés útján keletkezett — *b* vagy *p* kezdetű — becéző változatokból újabb játszi névkettőztetések alakulhatnak. CSEFKÓ (MNY. XXIV, 44) az *Erzsébet* név *Pöre*, *Pöri*, *Pösze*, *Pöszi* becézőinek másodlagos ikerítésből magyarázza a *Csöre*, *Csöri*, *Csösze*, *Csöszi* beceneveket, ezek szerinte a *Csöre-Pöre*, *Csöri-Pöri*, *Csösze-Pösze*, *Csöszi-Pöszi* névkettőztetésekéből váltak ki. CSEFKÓ nyomán hasonló keletkezésűnek tekinthetjük az *Ilona* név *Csela* becéző változatát; ez tehát az *Ilona* (*Elona*) ikerítéses becenévknek, a *Pelá*-nak *Csela-Pela* kettőztetéséből önállósulhatott (vö. VARGA i. m. 54).

Másodlagos ikerítés produktumának tekintti HORGER a *Manci* nevet is. Ez szerinte az *Anna* név *Panci* becézőjének *Panci-Manci* kettőztetéséből vált ki, s alapnevétől élszakadva a *Mária*, illetőleg a *Margit* névhez csatlakozott (NNYv. I, 79). Bár HORGER származtatása nem látszik teljesen meggyőzőnek, s a *Manci* névnek más magyarázata is lehetséges, *Panci-Manci* ikerítéssel kétségtelenül számolhatunk. A magyar népmesékben ugyanis szerepel egy törpe, aki a nehéz feladat előtt álló lányt segíti bajából, de a lánynak ki kell találnia a törpe nevét, hogy megszabadulhasson hatalmából. Ezt a törpét egyebek között *Pancimanci*-nak is hívják (KATONA LAJOS, Irodalmi tanulmányok I, 287; BERZE NAGY JÁNOS, Magyar népmesetípusok I, 660).